

POWŚCIAĞLIWOŚĆ (90) *sb f*

powściągliwość (45), **powścięgliwość** (41), **powciągliwość** (4); -wściąg- *RejPs*, *SeklWyzn*, *RejWiz*, *RejZwierz*, *BielKron*, *SienLek*, *BiałKat*, *ModrzBaz* (3), *Calag*, *SkarŻyw* (15), *WujNT* (4) *SkarKaz* (8), *SkarKazSej*; -wścięg- *BielŻyw*, *GórnDworz* (24), *KuczkbKat*, *RejZwierc* (6), *WujJudConf* (2), *CzechRozm*; -wciąg- *Calep* (2); -wściąg- : -wścięg- : -wciąg- *KromRozm I* (1:-:2), *Mącz* (4:3), *RejPos* (1:3).

Oba o jasne.

sg *N* powściągliwość (35). ◇ *G* powściągliwości (16). ◇ *D* powścięgliwości (2). ◇ *A* powściągliwość (10). ◇ *I* powściągliwością (13). ◇ *L* powściągliwości (11). ◇ *pl N* powścięgliwości (1). ◇ *D* powściągliwości(a)m (1). ◇ *A* powścięgliwości (1).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde także XVII – XVIII w.

1. *Umiar, wstrzemięźliwość; continentia Mącz, Modrz, Calep, Vulg, Cn; abstinentia Mącz, Calep, Vulg, Cn; moderatio, temperantia Mącz, Cn; castitas Mącz; modestia Modrz; integritas Cn (90) : [Pythagoras] lud w obludności y w lubości sie kochaiący ku powścięgliwości przywiódł. BielŻyw 29; przyrodzenie czlowieczentwa naffego więcey sie ściąga ku śwowolney rospuśtności niżli ku iakiem powściągliwościam a dobrim vczynkom RejPs 172; KromRozm I C4; Moderatio animi, Vymowanie/ powścięgliwość. Mącz 228c; Summa moderatione animi praeditus, Wielką powścięgliwością obdárzony. Mącz 228c, 443b, 446d, 447a; iż tá cnotá powścięgliwość/ potrzebnieyza była tey płci [białym głowom]/ niż ktora ina/ dla pewności każdy swego pothomfthwá GórnDworz T8v, Aa6, Aa7, Aa8v [2 r.], Ee8, Ff5, Ff6, Ff6v; WujJudConf 210; A iáko wielka powściągliwość bywała v ftárodawnego ludu ná woynách/ vczy nas tego przykład Vryalzá Heteyczyká ModrzBaz 113v; Ieść niechcełz/ nie dla pośtu/ ále dla záłości: nie podoba mi się tá powściągliwość SkarŻyw 196; Powściągliwość (to iest vkárание ciálá/ y oderwanie go od wśytkiej rofkofzy) máią zá fundáment: ná którym inne cnoty buduią. SkarŻyw 362, 141, [223] [2 r.], 320 [2 r.], 371, 393, 575; Calep 9b, 252b; WujNT 80 [2 r.]; Pośt się rodzi ná powściągliwości. SkarKaz 120b marg, 120b, 121b; [á powścięgliwość nie należy w iákości pokármow/ to iest/ ieśli mięśne ábo rybne bierzełz/ ále ieśli ich w mierze vżywałz. GrzegŻarnPos 1597 103 (Linde)].*

powściągliwość czego [= co się powściąga] (7): Pátrzayże iáko tu zá bárzo máłą powścięgliwość przyrodzenia twego wielki klenoth ośięgniełz z obietnice pewney Páńskiey RejZwierc 139. Cf W przén Wyrażenia.

powścięgliwość czego [= od czego] (1): zá máłą powścięgliwość iedłá iákiego/ ábo zá iákie pieniądze nędzne/ tuřzylichmy sobie/ źechmy bywali praźni grzechow swoich. RejPos 234v.

powściągliwość od czego (4): [za Chrystusem na ziemię przyszły] obyczáie odmienne/ y powściągliwość przyśtoyna od rzeczy nieprzyśtoynych. BiałKat 229; Fundáment cnot powściągliwość od rofkofzy. SkarŻyw 362 marg; SkarKaz 120b [2 r.]; [LorichKosz 84 (Linde)].

powściągliwość czyja [w tym: G sb i pron (7), ai poss (4), pron poss (2)] (13): Powiedział pan Boiánowki. Powścięgliwość Xenokráthowá/ y za nie była wielká? GórnDworz Aa; każdy ociec tákby był pewien potomfthwá że iest iego włafne/ iáko kiedy/ zá powścięgliwością białyhgłow GórnDworz Z7v, Aa4, Aa6v, Aa7, Aa7v [2 r.]; WujJudConf 212v; doznáć pierwey chce kościoł powściągliwości

pokutującego/ toż go dopiero do używania ciał Bożego przypużcza. *SkarŻyw* 442, 114, 320; *SkarKaz* 120b, 121b.

W połączeniach szeregowych z nazwami innych cnót (18): Owoce ducha łą/ miłość/ radość/ pokoy/ ćirpliwość/ dobrotliwość/ dobroć/ nyeukwąpiwość/ łkromność/ wyára/ wkładność/ powcýągliwość/ czyłtość. *KromRozm I B3v*; *BielKron* 201; dożyć ná tym iż [*dworzanin*] będzie dobrym cnotliwym człowiekiem/ bo tu w tym iełt mądrość/ łprawiedliwość/ męžność/ powścięgliwość/ y wżytko ine/ co ku przyłtoyności należy *GórnDworz* G3; Przyłthoi theż człowiekowi/ áby [...] miał wżytki cnoty/ ktore łie ku vcżciwości łciągáią/ iáko iełt łprawiedliwość/ powścięgliwość/ y mierność *GórnDworz* Hh3, X2v, X3, X4, Ee7, Mm3; Przeto niechay Káplán Rodżice vpomina/ áby łwym dzieciom ku cnoćie/ ku przyłtoyności/ powścięgliwości/ y łkromności/ y łwiątobliwości náuczycielmi byli *KuczbKat* 310; *RejPos* 185; ktore [*ciało*] iáko Páweł vcży/ mamy w łobie vmartwiác/ trzeżwością/ modlitwą/ powścięgliwością/ y połtami. *CzechRozm* 241; *ModrzBaz* 14v, 117; *SkarŻyw* 277; dodawayćie w wierze wálzey cnotę/ á w cnoćie vmieiętność: á w vmieiętności powścięgliwość/ á w powścięgliwości ćierpliwość/ á w ćierpliwości pobożność *WujNT 2.Petr* 1/6; Oni połtem powścięgliwością/ bezzeńłtwem/ kłáłztormi/ pułtyniami/ y vmartwieniem ciał łwoich/ do mądrości y táiemnic Bożkich przychodźili *SkarKaz* 43b; Nie mogą tám/ łprawiedliwość/ miłošierdzie/ powścięgliwość/ odpużczenie krzywdy/ czyłtość/ połłuzeniełtwo/ wzgárdá widomych máiętności/ y inne dobremu łásiádowi przyłtoyne/ y do towarzýłtwá ludzkiego potrzebne cnoty zákwiłnac *SkarKazSej* 686a.

W przeciwstawieniach: »powścięgliwość ... rozpusta (a. rozpustność) (2), nieczystość, niewstrzymałość« (3): *RejPs* 172; Pewnie/ kiedyby nie były krzywdy/ niebyłoby ná łwiecie łprawiedliwości: áni by było mężnych/ by nie byli niełmieli: áni powścięgliwości/ by nie byłá rołpułthá *GórnDworz* H8; [*żyjący w stanie bezzeńnym*] zmyśłáią łobie czyłtości łwoie/ y fáłzywie łwe powścięgliwości przed ludźmi pokázuią/ będąc włzech nieczyłtości y nie włtrzymáłości pełnymi. *WujJudConf* 212v.

W charakterystycznych połączeniach: powścięgliwość długa, kapłáńska, niesłychana, osobna, przystojna, ućciwa, wielka (4); powścięgliwość jedłta; powścięgliwość od pieniędzy (poddanych) (2), od rozkoszy, od rzeczy nieprzystojnych, od rzeczy wolnych.

Zwrot: »powścięgliwością pohámowác« (1): A Włzakoż mądry á rozważny człowiek/ nie tylko ten ták chociaý łzkodliwy przypadek/ ále y káždy iny kiedy chce łnádnie w łobie oną vcćiwą powścięgliwością zázwdy pohámowác może *RejZwierc* 76.

Wyrażenie: »powścięgliwość w małżeństwie« (2): MAlz rozmáitych cnot w tey máłce y corce ieý Eufrázyey łwietne przykłády/ powścięgliwość w małżeńłtwie/ nabożeńłtwo/ iáłmużny *SkarŻyw* 227, [223].

Szeregi: »ćirpliwość, powśdągliwość, [powcýągliwość i ćierpliwość]« (1): *RejWiz* 79; [Abowiem gdy długa pawcýągliwość [!] i ćierpliwość iełt cnota wielka/ a w Panie bodze wżytki cnoty prawie łą dołkonałe/ iłz Bog powcýągliwy/ i ćierpliwy iełt/ iálna rzecz iełt. *BrentTrepCat* 50]. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»cnota a powścięgliwość« (1): *RejZwierc* 73 cf *W przen.* [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»powściągliwość, (i) czystość« [szyk 3:1] (4): Powyedzze mi yefli była wnim [w Lutrze] powłcyągliwość y czyłtołć? *KromRozm I C; Mącz 40d; Wziął y od płci niewieściey ná tenze czás Pan á zbáwiciel náłz wznánie y świádectwo: od onej chwálebnej [...] Anny Prorokini/ ktorey czyłtość y powściągliwość/ [...] Ewángelia chwali SkarŻyw 114, 320. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.]*

»miara (a. mierność), (a) powściągliwość« (3): Continenter habere aliquem. W mierze á powściągliwości kogo záchowác. *Mącz 447a; Ale miarą á powłcągliwośćią ktemu przypráwiác [w przypadkach niestrawności] áby łye łurowe wilkości w żoładku łtrawły. SienLek 37v; Calag 349a.*

»powściągliwość abo wstrzymawałość, [wstrzymawałość a powściągliwość]« (1): Połt rodzi łię ná oney piękney cnoćie/ ktorą powścągliwośćią od rzeczy wolnych/ ábo włtrzymawałośćią zowiem. *SkarKaz 120b; [Aleć iełt naywiętfła dobroć w krolu/ włtrzymawałość á powściągliwość od pieniędzy á od máiętności j imion poddánich łwych. LorichKosz 84 (Linde)].*

»powściągliwość a pomierny żywot« (1): *RejZwierc 130 cf W przen.*

W przen (11) : Bo iełli w łobie obaczy gniew rołthropne á łłufznie vpomiárkowáne ciáło/ iuz go łnádnie vłkromić moze onemi miotłámi dułznemi co s cnoty á s powłciągłwości robią. *RejZwierc 73; Przypátruyze mu [ciału] wędzidlá s powłciągłwości á s pomiernego żywotá twego RejZwierc 130.*

W porównaniach (3): Ale ią [duszę] ćirpliwołcią trzy iáko piołunem/ Potym powłciągliwośćią połyp by háłunem. *RejWiz 79; Tákze y poćiwy człówek/ gdy ktory łzkodliwy w łobie przypadek baczy/ [...] wczás mu w łobie gwałth potrzebá wczýnić [...] á rołtropnym wważeniem rzeczy przyłzłych á bączną powłciągłwołcią iáko gryzącemi prochy zálypowác RejZwierc 76v, 162.*

Wyrażenia: »powściągliwość ciála« (5): Ten teź połt/ ktory ná káždy dzień bywa/ wmiernym iedzeniv y piciv/ dla powłciągłwołci ciála náłzego/ a dla łepłei chwci/ a łprawności kv rozmyłłaniv/ y poięciv navki łłowa bożego/ chwale [!] y trzymam. *SeklWyzn f2; [biskupi niemieccy] znamowy Kámpegiufzá dekret wczýnili ná káplany áby łie łłufznie miernie w powścągłwołci ciála obchodzili BielKron 201; ináčzey go [sprzeciwnika swego, tj. szatana] od łiebie odpędzić nie možeme/ iedno w powłciągłwołci ciála náłze^{go} á w vłtáwiczney modlitwie ku Pánu łwemu/ á w ofobliwey czuynołci. RejPos 185, 70v, 119v.*

»powściągliwość języka« (1): (*nagł*) Powłciągliwość ięzyká. (-) Młłczący bárzo máło/ rozny od mądrego *RejZwierc 133.*

2. [Powstrzymywanie, hamowanie [na kogo = kogo]:

Szereg: »powciągliwość i karanie«: wielga miłoscz y zgoda miedzi nami przetho isz powcziegłiwoscz iest ná zlich y karanie wielgie. *CorfusDocum 1577 nr 167.]*

Synonimy: **1.** miara, mierność, pomierność, skromność, umiarkowanie, wstrzymawałość, wstrzymawałość; **2.** hamowanie, miarkowanie.

Cf NIEPOWŚCIAĞLIWOŚĆ, POWŚCIAĞANIE